

הגר"ו ציין לרש"ל כמקור דבריו. וצ"ע הלא הב"ח כתב בשם רש"ל שלא יאמר כדרך חול? אך נראה שעיקר המכוון הוא שלא ינחמהו כדרך חול לדבר אל לבו דברי נחומים שע"כ באים לידי התרגשות צער ובכי, אבל בבקשה על נחמה גרידא אין באים לידי כך ומותר. ולפי"ז אין מחלוקת בדבר. ונראה שגם ביום טוב ובמועד לא ינחם כדרך חול, שהם באים לידי צער, אלא יבקש על נחמה ויזכיר את קדושת היום בהיפרדו.

ואולם יש נוהגים שאין מזכירים כלל ענין נחמה בשבת – ע' כף החיים שם (ובמועד צ"ע). וע"ע נמוקי או"ח שנמנעים כלל מלבוא לנחם בשבת, אבל בשבט הלוי (ח"ד נג) פקפק אם מנהג ותיקין הוא זה.

[ופשוט שאין עיקר הנחמה תלוי בדברים בעלמא, וכמו שכתב בפרישה (יו"ד שצג,ג) אלא בהשתתפות אמיתית עם צער האבל ועמידה במקומו, רק אז ניתן לנחמו. וזו לשון הג"ר ירוחם ממיר זצ"ל (דעת חכמה ומוסר ח"ג רצו): '... איך ובמה יבואו מנחמים לנחם? הכי בדברים בעלמא נוכל להתנחם... וכשנעייין בדיני מנחמים נראה שעליהם לשתוק ולידום ואין להם לפתוח פה ר"ל כהאבל בעצמו, ומוזה נראה שהדין על המנחמים להיות אבל ולהשתתף באבלו שוה בשוה ואז יכול לנחם...'. ע"ע במובא לעיל כה:].

דף מב

'הא מדאגבהיה נפק ביה...' יכולים היו לתרץ כגון שנטל הלולב בלא האתרוג [לפי דעות הראשונים שאין בזה קיום מצוה], אלא שמשמעות לשון 'לולב' בכל הפרק היינו כל ארבעת המינים. עוד אפשר להעמיד בלולב של חברו שאינו יוצא בו ביום הראשון (עפ"י ערוך לנר).

'בין אגפיים'. רש"י פירש 'אגפיים' לשון עופות. ולפי שהם בעלי כנף (= אגף. ע' טהרות א, כ ועוד) לכך נקראו כן (עפ"י מאירי).

ובריטב"א נראה שמפרש 'אגפיים' – אגפי הכבש; באחד מניחים עולת העוף ובאחד חטאת העוף.

'קטן היודע לנענע חייב בלולב... להתעטף – חייב בציצית'. יש שהעירו מה טעם נקבע הדבר בידיעה לנענע והלא בהגבהת הלולב כבר יצא ידי חובתו, ומסתבר שדין חינוך שייך לעיקר המצוה ולא להידור מצוה? –

יש אומרים שכל שאינו יכול לחנך הקטן כסדר שתקנו חכמים, לא תקנו לו חכמים חינוך כלל (עפ"י בכורי יעקב תרנז). וכ"כ הנצי"ב בחדושי, שאין מצוה לחנכו אלא באופן שיהא עושה כן כשיגדל. [ואולם הברכה אינה בכלל סדר המצוה עצמה, הלכך אפילו אינו יודע לברך, אם יודע לנענע – חייב. עפ"י מהרי"ל, הובא בפוסקים שם].

ויש אומרים לפי שהנענועים הינם חלק מהמצוה עצמה ולא בגדר הידור בעלמא. ויש מצדדים שנענוע כל שהוא – מדאורייתא [ולפי סברא זו לכאורה אין צריך שידע לנענע כדין, מוליק ומביא ומעלה ומוריד. ולא כן כתבו הפוסקים (ע' הגהות מיימוניות לולב ז בשם הירושלמי ובב"י תרנז בשם הראשונים). אך י"ל שמוליק ומביא וכו' זהו עיקר נענועים דאורייתא. ויש מהראשונים שהוסיפו שצריך שידע לנענע במקומות המסוימים בהלל (ע' שטמ"ק בשם תוס' אחרות ובפסקי התוס' אות ה). ולדעה זו ודאי צריך לומר כסברא הראשונה].

וכן צריך עיון בשיעור **'קטן היודע להתעטף ומבואר בתוס'** דהיינו עטיפת הישמעאלים, ולכאורה עטיפה זו אינה מעכבת בעיקר המצוה (מלבד לדעת ר"ח או"ז שאין חיוב בלישה אלא בעיטוף. וע"ע תרומת הדשן מה; או"ח ה; חזו"א ג, לו). ויש אומרים שהכוונה היא שיוודע להקפיד על כך ששתי ציציות יהיו מלפניו ושתיים

מלאחוריו (ע' בזה בחדושי הגר"ז ריש ערכין; ספר ארבעת המינים עמ' תעב; קונטרס חינוך המצוות לקטן (לגר"י נויברט שליט"א) סעיפים כג לא).

עוד ביסוד דין נענועים – ע' חדושי מרן ר"ז הלוי אמור; מועדים וזמנים סוכה קכב. וע"ע יוסף דעת שבת קלא:

'להתעטף – חייב בציצית. לשמור תפילין – אביו לוקח לו תפילין. התוס' (בערכין ב) עמדו על שינוי הלשון. וכתבו שלכך לא נקט גבי ציצית לשון 'לוקח לו תלית' דמסתמא יש לו תלית, וכן גבי לולב, יכול לצאת בלולבו של אביו. אי נמי משום שתפילין דמיהן יקרים ושייך בהן לשון לקיחה. יש שהוכיחו (ע' בארצות החיים יז) מדברי התוס' הללו שמוטל חיוב על האב לקנות תלית מצוייצת לבנו קטן. שאם לא כן, מדוע לא תרצו בפשיטות שלכן לא נקט לשון 'לקיחה' משום שאין חובה לקנות לו תלית? – מזה מבואר שפשוט להם לתוס' שחייב.

ויש לברר טעם הדבר, הלא הוא עצמו אינו חייב מדינא לרכוש בגד כזה ומדוע יתחייב ליקח לבנו (וכבר תמה על כך בערוך השלחן יז,ה. וכן נראה מדברי הגרעק"א בחדושי שנקט בפשיטות שאין האב חייב לקנות לבנו, ולכן העיר על התוס' הלא ודאי מדובר שיש לו תלית). ובפירוש 'ארגמן' על מסכת ציצית (למורנו הגר"ח ק שליט"א – ב ד"ה אביו) נתן טעם, שאף על פי שאדם לעצמו אינו חייב מדינא – לבנו חייב משום מצות חינוך, כדי להרגילו שכשיהא לו בגד יתלה בו ציצית. והביא דוגמא לדבר (וע' שפת אמת).

א. נראה לכאורה לדחות הראיה מהתוס', שכוונת שאלתם היא מדוע שנה בציצית בלשון חיוב על הקטן, מאי שנא מתפילין דקתני חיוב על האב ומשמע שאין חיוב מוטל על הקטן. ותרצו, כיון דמסתמא יש לו תלית [וכן גבי לולב, שיכול לצאת בשל אביו] לכך הטילו החובה על הקטן כי בידו הדבר. משא"כ גבי תפילין. אי נמי משום דתפילין דמיהן יקרים שייך בהו לשון לקיחה. כלומר, לכך נקט לשון לקיחה כחיוב על האב, ולעולם כשאביו קנה החובה מוטלת על הקטן להגותו.

ויתכן שזה שכתבו הפוסקים שהאב חייב לקנות ציצית לבנו ולברך עליו – דוקא בזמנינו שרגילים בטלית קטן, לכך צריך לקנות וכמו שכתב הב"ח (ואינה חובה גמורה – כ"כ המג"א). אבל בזמן הגמרא אין צריך כאמור, שהרי גם לעצמו אינו מחויב. ולפי זה על כרחך כוונת התוס' כמוש"כ שהרי באים הם לישב לשון הברייתא. ושמה גם בזמן הגמרא היה צריך לקנות תלית לתפילה, וכמו שהביאו מהירושלמי.

ובלא הכי נראה פשוט שאין ראיה מהתוס', שלכאורה קשה מה תרצו מסתמא תלית יש לו, והלא עדיין תקשה מדוע לא אמרו 'חייב אביו ליקח לו ציצית לטליתו' (כן תמה הגרעק"א). אלא נראה בכוונתם [לולא הפירוש דלעיל] 'מסתמא תלית יש לו' – לאב, ואינו צריך ליקח עבור הקטן, והוא הדין ציציות או תלית מצוייצת מסתמא יש לו, לכן לא נקט התנא לשון לקיחה. ולפי"ז אין כל קושיא מדוע לא כתבו התוס' שלכן לא נקט לשון לקיחה משום שאין חובה ליקח תלית עבור בנו – כי עדיין אינו מתורץ בזה מדוע לא נקט לשון לקיחה על הציציות, שבוה יש חובה.

ב. תירוץ נוסף על קושית התוס' – ע' בשו"ת משיב דבר ח"א מא. וע"ע במאירי ובשפת אמת.

עוד אפשר לתרץ עפ"י שיטת תלמידי רבנו יונה (בברכות כ) בדעת רש"י שבתפילין אין חיוב גמור מדין חינוך אלא הנהגה ראיה היא להרגילו. ומובן לפי"ז מדוע שינו מלשון 'חייב' ל'אביו לוקח לו'.

ג. ממה שכתבו התוס' שבלולב יכול לצאת בשל אביו ולכן אין חייב אביו ליקח לו לולב, נראה לכאורה שהוא הדין בזמננו שאין מניחים תפילין כל היום, יכול הבן לצאת בשל אביו ואין צריך ליקח לו. וכן כשיש לו שני בנים, אין צריך ליקח תפילין לכל אחד ואחד, אלא יצאו שניהם באחד. כן נסתפק בבאר הלכה (לז,ג). ומ"מ אין הדבר פשוט לו ונשאר ב'צ"ע', כיון שאינו דומה ללולב שיוצא בו בנטילה אחת, אבל כאן עיקר המצוה להיות מונחים עליו כל הזמן.

ומ"מ כתבו פוסקים שיש ליקח לקטן לולב כדי שיוכל ליטלו בשעה שאומרים הלל (ע' או"ח תרנו ובט"ז. וכן מצינו להלן מה 'מיד התינוקות שומטין לולביהן' – עפ"י חקרי לב קכח).

(ע"ב) 'היודע לשחוט – אוכלין משחיטתו. אמר רב הונא: והוא שגדול עומד על גביו'. מכך ששחיטת קטן כשרה כשאחרים רואים שחיטתו, כתב הש"ך (יו"ד א סקכ"ז) להוכיח [דלא כדעת הלבוש] שנחשב הקטן 'בר זביחה', ואין דינו כעכו"ם שמשום שאינו מצווה על הזביחה שחיטתו פסולה בכל אופן, שאין אני קורא בו וזבחת... ואכלת (כדברי התוס' חולין ג: והרא"ש שם באות ד).

ואעפ"י שהקטן אינו מוזהר מהתורה על אכילת נבלה ואינו מצווה על השחיטה כלל, וגם יש סוברים שאיסור האכלתו נבלה ושאר איסורים אינו מדאורייתא (ע' או"ח שמג ובפמ"ג. כן הקשו בנוב"י תנינא א ובפמ"ג פתיחה כוללת ח"ב ג. וע"ע בשו"ת רי"ח זוננפלד קב) – אעפ"י כנחשב הקטן 'בר זביחה' כי גם הוא בכלל קבלת התורה וגם לדידו נחשבת הנבלה כדבר איסור רק שאינו מוזהר עליו עד שיגדל, שלא כנכרי שלא ניתנה לו התורה כלל ואינו 'דבר האסור' לגביו (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א ג. ועע"ש בס"ה. וכן כתבו אחרונים להוכיח מהסוגיא בסנהדרין נה: שגם כלפי הקטן חלים איסורי התורה. ע' במובא שם ביוס"ד).

בסגנון אחר; כיון שכשיגדל הקטן וישתפה השוטה יהיו מצווים על הזביחה, נחשבים בני זביחה גם במצבם הנוכחי, משא"כ נכרי שלעולם לא יהא מצווה, ואם יתגייר – הלא קטן שנולד דמי (סברא זו יש ללמוד מדברי התוס' בגטין כב: ד"ה והא. וכן נראה בכונת הפריי"צ ח"א ג).

והטעם שאין שחיטת הקטן שחיטה, הוא מפני שמועד ומוחזק לקלקל תמיד (כדברי רש"י בחולין ב: ג.). ולדעת כמה ראשונים אפילו היה מומחה בהלכות שחיטה ויודע לאמן ידיו – שחיטתו פסולה (הג"א ורשב"א ותרומת הדשן, מובא בטור ורמ"א יו"ד א,ה. וע' בלשון רש"י כאן). והטעם הוא משום שאין לו נאמנות (ש"ך שם).

נראה שאין לפרש כוננתו שאין לו נאמנות להעיד ששחט כהוגן ולא ארע פסול בשחיטה, שהרי הוכיח הרמב"ן בריש חולין שאין חוששים לתקלה ולמכשול בשחיטה (וכ"ה ברשב"א שם י:), ואפילו מי שאינו נאמן להעיד לאחרים כגון כותי, כל שהוא בקי בשחיטה שחיטתו כשרה. וא"כ לפי"ז קטן הבקי מדוע אינו כשר. אך נראה הכוונה כיון שאינו בן דעת אין לסמוך על חזקתו הרגילה ששחט כהוגן, לפי שאינו אמין ואחראי כבן דעת ויתכנו אצלו שינויים שאינם צפויים. [ושמא באופן שבקי אינו פסול אלא מדרבנן, ונפ"מ שאם הגיע לכלל שנים אין צריך בדיקת סימנים דסמכינן אחזקה דרבא. וע"ע]. והואיל וכן שוב אנו צריכים לעדותו שעשה השחיטה כהוגן והרי אינו בר עדות (כמו שמשמע בלשון הריטב"א כאן, וע' בספר אמרי בינה הל' שחיטה ו).

*

'כפי יתרון הדעת והחכמה שבאדם, כן מתגברים לעומתן הדמיונות במוחו ולבו, כענין 'יוסיף דעת יוסיף מכאוב'. וכן עץ הדעת טוב ורע – על ידי שנכנס בו דעת טוב נכנס גם כן ההיפך, וכמו שאמרו (בסוטה כא): נכנסה חכמה נכנסה ערמומיות שנאמר אני חכמה שכנתי ערמה. ואמרו בסנהדרין (ע:): אין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שטועם טעם דגן ונמצא אז נכנס בו דעת וחכמה ואז מרחיקין מצואתו. ומפורש בירושלמי ברכות (פ"ג ה"ה) הטעם שמחשבותיו רעות...'. (מתוך צדקת הצדיק ריט)

פרק רביעי

ז'החזנין'. 'חזן' מלשון חוזה ומפקח (ע' במובא בשבת יא ובסוטה מא).

'מוליכין את לולביהן להר הבית...'. יש מי שנתן טעם לכך שהיו הכל באים להר הבית ליטול שם

לולביהם, ומדוע לא נטלו בבתי כנסיות הרבים שהיו בירושלם (ע' כתובות קה. ואיכ"ר ב,ד) ולא היו צריכים להגיע לידי זריקת הלולים ולא ללמדם להקנות זה לזה – אך לפי שמצות לולב במקדש שבעה נלמד ממה שנאמר ושמתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים, אם כן נראה שיש קיום מיוחד של נטילה במקדש משום 'ושמתם לפני ה' אף ביום הראשון, דבר שאינו בגבולין, ששם המצוה היא לקיחה בלבד בלא השמחה המיוחדת הזו. על כן היו רוצים אנשי ירושלם לקיים מצוה זו, הגם שאין חיוב לבוא למקדש בשביל זה (עפ"י אגרות משה כרך ה, קדשים סג).

'ומלמדין אותם לומר כל מי שמגיע לולבי לידו הרי הוא לו במתנה'. אין זה ענין לשאלת 'ברירה' – מפני שאין אנו צריכים שיחול הקנין למפרע אלא משעה שהגיע לידו ואילך, ואז הלא מבורר מי הוא הקונה. לא אמרו 'אין ברירה' אלא כשצריך שיתברר הדבר למפרע בשעה שעדיין לא היה הדבר מבורר (עפ"י שאגת אריה צב).

היסוד עצמו מבואר בר"ש (מעשר שני ה,א) ובשו"ת הרשב"א (ח"ב פב) ובחדושי. וכן נראה מדברי רבנו יונה והריטב"א ב"ב פז: (ע' יוס"ד שם).

ובקצות החשן (סא) כתב להוכיח מדברי הרשב"א לענין שליח קבלת גט שחולק, ואולם דחו זאת אחרונים שהרי הרשב"א עצמו כתב כן כאמור (ע' דברי חיים הל' קדושין לג והל' גטין ל; הגרשש"ק במערכת הקנינים. וע"ש שער ג,כב).

'התקינו שיהא כל אחד ואחד נוטל בביתו'. לאו דוקא בביתו אלא גם בבית הכנסת, שיש שם הרווחה שלא כבמקדש (עפ"י זבח תורה).

'אמאי, טלטול בעלמא הוא'. מפשטות דברי התוס' נראה לכאורה שטלטול הלולב אסור משום מוקצה מפני שאינו כלי ואין בו שימוש מלבד המצוה, אלא שסברה היא להתירו משום המצוה (וכן יש לשמוע מרש"י מג. ד"ה אצטרין). ואולם הריטב"א מפרש 'טלטול בעלמא הוא' ואין בו מלאכה כלל, הלכך ודאי התר גמור ליטלו בחג שהרי הוא ראוי למצוות היום ואינו בכלל איסור מוקצה כלל (וצ"ע לפ"ז בלשון הגמרא להלן מג: גבי ערבב 'אי הכי כל יומא נמי לידחי', והלא אמרו שאין שם גזרת העברה ברה"ר וא"כ מה דחיה יש שם. ועוד צ"ע בריטב"א שם ד"ה ופרכינן א"ה. וע"ע חזון איש (מט,ט) שנקט לעיקר שאינו מוקצה ומותר לטלטל הלולב כל היום, וע' גם בחדושי הנצי"ב בע"א וביבמות לג: ובשפת אמת כאן. ע"ע בענין זה ובמסעף, בשבת קכד).

'גזרה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד...' אף על פי שגם אם יעשה כן הלא טועה בדבר מצוה הוא ופטור מחטאת [לרבי יוסי דלעיל ועוד תנאים] – מכל מקום הלא עשה איסור, שאין זה כאנוס אלא שפטרנו תורה מחטאת, הלכך גזרו שלא יגיע לידי כן (עפ"י אחיעזר ח"ג פג,ג. וע' גם ערוך לנר). ויש סוברים ש'טועה בדבר מצוה' לא עבר על איסור כל עיקר ואינו טעון כפרה שהרי הוא כאנוס (ע' טעם המלך על שעה"מ לולב ח,א; באר יצחק אה"ע ג,ב; תורת חסד או"ח נח), אלא גזרו שמא יעביר לאחור שכבר קיים המצוה (עפ"י סמ"ג עשין מב מד; ספר האשכול ח"ב עמ' 23 ועוד).

דף מג

'אי הכי יום ראשון נמי? – ראשון הא תקינו ליה רבנן בביתו'. ודוקא בראשון שמצוותו מן התורה